

ANKARA SAHNELERİNDEN

Ömer DOĞRU

NOKTA ATIŞLARIN ORTAK NOKTASI: *UMUT*

Nuri Pakdil'in *Umut* adlı oyunu geçtiğimiz ay Devlet Tiyatrolarında Ankara'da İrfan Şahinbaş Atölye Sahnesinde ilk kez sahnelendi. 6.5.2015 tarihindeki ilk gösterim gecesinde oyunu izleyen Nuri Pakdil, oyunda emeği geçen herkese teşekkür etti. Bu vesileyle, biz de buradan Türk tiyatrosuna böyle bir eser kazandırdığı için Sayın Üstat Nuri Pakdil'e şükranlarımızı sunuyoruz.

Umut, Nuri Pakdil'in kitap hâlinde yayımladığı ilk oyunu. *Umut*'la birlikte yedi adet yayınlanmış tiyatro eseri bulunmaktadır Nuri Pakdil'in. Bunlar, *Umut* (1974), *Put Yapımevleri* (1980), *Korku* (1980), *Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş* (1982), *Bakır Dönemi* (2014), *Belge* (2014) ve *Bir Öldürme Töreni* (2014). Bu yazının amacı, dörder tablolu iki bölümden oluşan *Umut* adlı oyunu anlama ve irdeleme çabasından başka bir şey değildir.

Kişiler:

Söylevci: Bir uyarıcı, bir vaiz. Toplumunu tanıyor, sorunları biliyor. Çözüm öneriyor. Uzun boylu, sade giyimli bir bay.

Bayan: Bir anne, anneliğini çocuğun elinden tuttuğunda anlamış bir anne. Böylece yürümüş sokakta. Dengesini sağlamış elini tuttuğu çocuk. Şimdi anlıyor annesini

dengeleyip çocuğu tarafından dengelendiğini. Uzunca boylu, güneşle süt yapışığı bir yüz. Bir an esmer, bir an beyaz. Sesi, en coşkulu bir nehir. Saçları, toplu başında. Yaşı: Aşkın yaşı.

Bay: Bayanla aynı boyda. Ciddi, sade giyimli. İlk bakışta bir yazar ürkekliği, az sonra bir eylemci oturmuşluğu. Saçları kulaklarını kapatıyor. Sesi, kocaman bir çekiç sesi. Bakışları somut. Nerden baksa Afrika'yı görüyor. Yaşı: Eylem yaşı.

Hizmetçi: Hizmeti mesleğinde. Yakın bir kasabadan gelmiş kente. Hasretlik içinde. Romantik. Evin hanımına öykünür. Örnek bir aileye hizmet ettiğinden gönenclidir.

Soruşturmacı: Uzunca boylu, sol elinde üzerinde Soruşturma yazan siyah bir çanta. Entelektüel bir yüz. Yaşı, otuza yakın. İnsan uzmanı. İnsanın çizgileri aştığını biliyor ve uyarılması gerektiğine inanıyor.

Bir Numaralı İşçi: Aç kalmaktan değil, karanlıkta kalmaktan korkan biri. İşçi olmakla, işçiliğinin farkında. Tokalaştığında, karşısındakinin elini yakan bir sıcaklığı var ellerinin.

Bekçi: Konumları koruyor. Kenti kötü ruhtan koruyamamış ancak gökteki ayı korumakta kararlı. Kötü ruhun yüksekte duranları sevmediğinin farkında.

Birinci ve İkinci Köylü: İki gibiler. Doğayla iç içe yaşarlar. Toprağın önemini kavramışlar. Elleri toprak rengi.

Tabutçu: Elindeki kazma ile küreğin işlevini anlatır. Kötü ruhu gömebilmektir amacı. Çalışma alanı çok geniş. Taşdığı yüklerden ruhen şişmanlamış.

Sonsuz İşçi: Bütün insanlar elindeki defterde kayıtlı. Defter sürekli yenileniyor. Zamanı tanıyor. Bitmediği için zamanın yorulduğunu söylüyor.

Oluşturulmuş Yapılar

Aile: Eylem yaşındaki Bay'la aşk yaşındaki Bayan'ın oluşturduğu aile. Kendilerinden daha iyi düşünen, umut vaadeden bir çocukları var. Entelektüel bir aile. İnsan soyunun yüz yüze olduğu tehlikenin farkında olan bir aile. Hizmetçilerine evin bir bireyi gibi davranmayı öğütleyen kadim bir kültüre sahip.

Toplum: İçinde ailesi, işçisi, köylüsü, bekçisi, tabutçusu ve soruşturmacısıyla canlı bir organizma olan toplum. Yaşayan, birbirini koklayan ve sorgulayan yapı.

Evrensellik: Oyunda hiç kimsenin özel isminin olmaması önemlidir. Bu durum oyunda sergilenenlerin yeryüzünün herhangi bir kentinde yaşanabileceğini gösterir.

Kozalite: İnsanın üstlendiği sorumluluğu savsaklaması. Kötü ruhun hâkimiyeti ve insan soyunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi.

Özet

Söylevci; Keskin bir bilinç dileğiyle

çıkar seyirci önüne. Âdem ile Havva'dan beri yürüyoruz. Yorulduk, ancak aşamadığım tek engel kaldı: Bilinçsizlik. Bilinçsizliği aşmanın yolu ise bilinçli bir iletişim. Bunun için izleyicilere; birbirlerine soru sormalarını önerir söylevci.

Sahnede görünmeyen birine mabette evrensel ruha sığındığı için övgüler düzer.

Söylevci seyircilere birbirlerine kısa sorular sormasını ve cevabını beklemeden yeni sorular sormalarını ister, çünkü böylelikle hem bilinçsizlik aşılanacak, hem de kişiliklerde görülen çürümenin önüne geçilecektir.

Çürümüş dişi çekip atarsınız ama çürümüş kişilikten nasıl kurtulacaksınız?

Öfke üretiliyor. Evleri ayıran duvarlar değil öfke yalnızca. Öfke iletişimi engelliyor.

Nüfus artıyor, nüfus arttıkça kişilerin çevresindeki boşluk yoğunlaşıyor.

Birinci Tablo

Önce Bayan'ın sonra Bay'ın küçük çaplı iki tiradı ile başlayan birinci tablo bu tiratlardan sonra gelişen Bay ile Bayan'ın 14 diyalogundan oluşmaktadır.

Bayan'ın söylevi anne çocuk ilişkisi ile bayanlar için pazardaki elma fiyatları üzerinedir.

Bay'ın söylevi ise insanın sınırları, ölüm, dirim ve mezar üzerinedir.

İkinci Tablo

İkinci tabloda Bayan'la Bay'ın diyalogları daha bir uzun ve daha bir sosyal içeriklidir, birinci tabloya göre. Kent yaşamı ve içindeki insanın konumu üzerinde durulur. Ebeveyn, bay-bayan ve çocukları olmak üzere üç kuşak karşılaştırılır. Kenti saran kötü ruh üzerine vurgu yapılır.

Özgürlük, tutsaklık karşıtlığının kavramlarla nasıl insanlara benimsetildiği, dünyada bu tür kavramları üreten merkezlerin olduğu ifade edilir.

Üçüncü Tablo

Şiire çok az yer veriliyor gazetelerde. Arkada karanlık yoğunlaşıyor, karanlık yağıyor, şiirle karanlık çarpışıyor. Savaş pilotları yaklaşıyor ülkeleri birbirine, arada ölüm bağları var. Bundan kurtulmak gerekiyor.

Nesnelerin toplamı ile insanların toplamları birbirinden farklıdır. Örneğin günlük yumurta üretimi, yumurtalar tek tek sayılarak elde edilebilir. Bombaların sayı-

sı da öyle. Patladığında şu kadar bomba patlatıldı denir. Oysa iki insanın toplamı iki insan etmez. İnsanların patlama gücü farklıdır.

İşçiler cennete gidecektir. Patronların kulakları, işçilerin boynuları yumuşaktır.

Ülküler sıkıştırdıkça insan düşer yatar. Özgürlükler düşlerde korunur.

Dördüncü Tablo

Evin hizmetçisi sahnededir. Onun ağzından Bay ile Bayan'ın nasıl tanıştıkları ve evliliklerine ilişkin bilgiler aktarılır. Hizmetçinin evin hanımı ile aynı yemekleri yemesi ve aynı giysileri giymesi üzerinde durulur. Hizmetçiyi evlendirmeleri söz konusu olacaktır. Tablonun sonunda hizmetçi, soruşturmacının geldiğini, Bay ve Bayan'la görüşmek istediğini söyler.

İkinci Bölüm

Birinci Tablo

Soruşturmacı sahnededir. İnsanın sınırı aştığında, insan soyunu bekleyen tehlikeden söz eder. Bu arada, müzik ve ışık oyunları eşliğinde muhtelif insan sesleriyle tehlikenin ne olduğu vurgulanır. Bay ve Bayan soruşturmacı ile tanışır. Soruşturmacı, görevinin gittikçe güçleştiğini, nedeninin de insanın içinin donması ve buzul kaplaması olduğunu ifade eder. Bay ise insanın, göklerin, yerin ve dağların üstlenmekten çekindiği sorumluluğu üstlendiğini ve bu sorumluluğun altında ezildiğini belirtir.

Oyuna adını veren umut sözcüğü bir tek burada Bay tarafından dile getirilir. Çocuğunun kendinden ileride düşünmesidir umut.

İkinci Tablo

Bir numaralı işçi, patronu hakkındaki görüşlerini beyan eder ve onun parası nedeniyle insanlar arasına karışmadığını

belirtir. Soruşturmacı ile tokalaşırlar, soruşturmacı hemen elini çeker, tokalaşamaz, yaktınız elimi demesi üzerine bir numaralı işçi bunun insanın akımı olduğunu söyler. Bir numaralı işçi, işçi sınıfı tasnifine karşı çıkar. İnsanın bitkiler, böcekler ve hayvanlar karşısında ayrı bir sınıf olduğunu söyler.

Sonra bekçi de katılır bu diyaloga ve soruşturmacıya kendisini beklediğini, görevinin, kenti yutan kötü ruhtan gökteki ayı korumak olduğunu söyler.

Üçüncü Tablo

Birinci ve ikinci köylü arasında geçen diyaloglarla, insanla doğa ilişki üzerine durulur. Toprağın önemi vurgulanır. Köylüler, kenti saran kötü ruhtan ve soruşturmacının gelişinden haberdardırlar. Sonra tabutçu görünür, elinde tabut yerine kazma vardır. Soruşturmacı onu da dinlemek istemiştir. Üyelerinin dirençleri azalan örgütlerin de çürüdüğünü söyler tabutçu. Tüm amacı kötü ruhu toprağa gömmektir, ancak bunu bir türlü başaramamıştır.

Dördüncü Tablo

Bay ile Bayan köylüler hakkında konuşurken, hizmetçi bir konukları olduğunu söyler, gelen sonsuz işçidir. Soruşturmacıyı aradığını fakat aileyle de görüşebileceğini belirtir hizmetçiye. Sonsuz işçi bütün işçiler adına konuştuğunu söyler. Sonsuz işçi de kısmen soruşturmacının görevini üstlenmiş gibidir. Onun da sorunu kötü ruhtur. Sonsuz işçi, kentlerdeki tüm insanların kayıtlarını tuttuğunu söyler. Sonsuz işçi ile soruşturmacının diyalogu, insanın yeniden kurtulabilme olasılığı üzerinedir.

İki Kavram: Oyunda pek çok anahtar niteliğinde kavram vardır. Ancak, bunlardan evrensel ruh ve kötü ruh kavramları üzerinde önemle durulması gereken kavramlar gibi geliyor bize.

Kötü Ruh: Ruh iyi ve kötü gibi sıfatlarla niteleyerek onu dünyevi hâle getiriyor Pakdil. Salt ruhtan söz etmek çok zor. Çünkü bu konuda bilgi sahibi kılınmamış-

tır insan. Öyleyse ruha verilen bu “kötü” nitelemesi, onu işaret edilebilir bir şey kılma çabasından ibaret olmalı. Böylece insanın seviyesine inen ruh ikiye ayrılacaktır. Oyunda kötüsü nitelendiğine göre bunun iyisi de var demektir ve iyi ile kötünün ruh planında mücaadesesinin perdede yansıtılış halidir Umut.

Evrensel Ruh: Kötü ruh, insana neliği bildirilmeyen ruhun türevi ise evrensel ruh, yine insana neliği bildirilmeyen ruhun matematiksel anlamda türevi alınmamış ya da bir üst hâli olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, insana neliği bildirilmeyen ruh, evrensel ruhun türevi gibidir. Kapsayıcılık bakımından büyükten küçüğe sıralamak istendiğinde; evrensel ruh→ruh→kötü ruh şeklinde sıralanacaktır. Oyunda söylevci, mabette evrensel ruhun varlığına sığınan birinden söz ettiğine göre, burada evrensel ruh, Tanrı olarak algılanmalıdır. Ancak, insan, Tanrının varlığına değil, kendisine sığınır. Bu anlamda Tanrının varlığına ya da evrensel ruhun varlığına sığınmak, içinde Tanrının mutlak gerçeklik olduğu Tanrısal sisteme sığınmak anlamına gelir.

İki İzlek: Oyunun yönüne, geliştiği ana izleğe baktığımızda, birbirine paralel iki ana izlek görürüz. Birincisi toplumsal, sosyolojik izlek, ikincisi felsefi izlektir.

Sosyolojik izlek, tek çocuklu çekirdek aile ile başlayıp, soruşturmacının da aralarında bulunduğu işçiler, köylüler, tabutçu ve koruma görevlileri ve bunların varsayılan ailelerinden oluşmuş bir toplumsal hayata işaret eden izlektir.

Felsefi izlek ise söylevciyle başlayan toplumdaki bilinçsizlik, kişilik çürümesi ve öfke üretimi konularında yapılan uyarılar ve benzeri sorunların bir soruşturma başlatılmasına yol açmasıdır.

Bir oyunun ya da daha genel bir ifadeyle, bir sanat eserinin felsefi izleği, o eserin kendi klasmanı içinde nerede durduğunu da ifade eder. *Umut* bir tiyatro eseri

olduğuna göre onun felsefi izleği, *Umut*'un mevcut tiyatro akımlarından hangisine dahil edilebileceğini belirtir. Bu anlamda *Umut*, yazım tekniği ya da biçim bakımından absürt tiyatroyla, içerik ya da verilen mesajlar bakımından varoluşçu tiyatroyla ilişkilendirilebilir.

Bilindiği üzere, absürt tiyatrodaki gibi olayların sergilenişinde serim, çatışma, düğüm, doruk noktası ve çözüm silsilesi izlenmez. Oyunun tümü düğüm şeklinde olabilir. *Umut*'un yazım tekniği ve kimi diyaloglar absürt tiyatroya çok yerinde bir örneklik teşkil ederler.

Bay -Folklorik yıllar.

Bayan -Benim için de.

.../...

Bay -Benim için gerçek olan babam için de gerçektir.

Bayan -Çocuğumuz için de öyle olmayacak mı?

Bay -Folklorik bir soru.

Bayan -Nesnel değil mi?

Bay -Toplumsal da.

.../...

Bay -Sığınalım altına.

Bayan -Güz yağmurunun.

.../...

Bay -Şiir gerekli.

Bayan -Kurak toprağa

.../...

Bayan -Duyuluyor

Bay -Gıcırıtısı

Bayan -Tarihin.

Bu ve benzeri diyalogların yerleri değiştirildiğinde oyunun akışında bir aksama ya da anlam kayması olmaz. Uyumsuz yaşamın toplumdaki hatta aile içindeki yansımalarıdır bunlar -Ne var ki, *Umut*'taki çekirdek aile entelektüel, modern ve kadim kültürü özümsemiş, toplumdaki çürümenin, kokuşmanın ayırdına varmış bir

ailedir. Ailenin sorunu, toplumsal bir tasalluta, kenti kuşatan kötü ruhun saldırılarına maruz kalmış olmaktır. Buradan çıkış için umut gereklidir. O umut ise kendilerinden daha yetkin bir düşünme melekesine sahip olan çocuklarındadır.

Yazım tekniği ya da biçim bakımından *Umut*'un absürt tiyatroyla benzerliği yanı sıra ondan farklılık arz eden yönü de vardır. Yukarıda sosyolojik izlek olarak nitelediğimiz oyun içindeki organik yapı kendi içinde son derece anlamlıdır. Zira, çekirdek ailenin toplumsal serüveni, sosyolojik olarak önce aile içinde irdelenmekte daha sonraki bölümlerde toplumla kaynaşmış bir çekirdek aile profili çizilmektedir. Bu yönüyle oyunun genel akışı absürt tiyatrodaki gibi birbirine ikame edilir nitelikte değildir.

İçerik yönünden varoluşçu tiyatroyla ilişkilendirilmesi de yine iki yönlü olabilir *Umut*'un. Benzerliği, üretilen yılgınlık ve edilginlik yönünde, benzemezliği ise bu edilginliği aşma iradesi ve çözüm önermesi yönündedir. Yukarıda felsefi izlek olarak da nitelediğimiz *Umut*'un içeriği, genel atmosfer olarak varoluşçu bir hava taşır. Çünkü, kötü ruhun kuşattığı kentliler, makinanın ve sanayinin ağırlığı altında ezilmekte, yılgınlığa düşmektedirler. Bireyler varoluşsal bir mücadeleye niyetlidirler ancak ellerinde sağlam bir yöntemleri yoktur.

Umut'un varoluşçu tiyatro yaklaşımından ayrıldığı nokta, makinanın tasallutunda ezilen bireylerin buradan çıkış için irade beyanında bulunabilmeleridir. Ateist olmayan varoluşçu felsefenin âdeta sloganlaştırdığı “inanıyorum çünkü saçma” mottosu *Umut*'ta, “inanıyorum çünkü gerekli” şekline dönüşür. Nuri Pakdil, Tanrının tiyatroya girmesi gerektiğine inanan tiyatro yazarlarımızdan biridir. Onun için *Umut*'un felsefi izleği, varoluşçu tiyatrodan çok farklı bir görünüm arz eder.

Genelde tiyatro izleyicilerinin, özelden bir oyunu sahneleyen ekibin aklına gele-

bilecek sorulardan biri, yazarın, izledikleri ya da sahneledikleri bu oyunu okunsun diye mi yoksa oynansın diye mi kaleme aldığı sorusu olabilir. Bu durum, doğal ve belki de kaçınılmaz bir merak gibi geliyor bize. Bu açıdan, Nuri Pakdil'in, *Umut*'u oynansın diye kaleme aldığı görülüyor. Dekorundan tutun, ses ve ışık oyunları ile sahnedeki oyuncunun tüm konuşmaları, jest, mimik ve ses tonlamaları yazar tarafından ayrıntılarıyla verilmektedir.

Varoluşçu felsefenin dile getirdiği, ancak sınırlarını çizmekte bir hayli zorlandığı kimi kavramlar vardır. "Varoluş sancısı" bu kavramlardan biridir. Hem dile getirilişi hem de sınırlarının çizilişi bir hayli zordur. Zorluğu, psikoloji ve psikiyatriye çok yakın komşu olmasından ileri gelir. Varoluşçu tiyatro veya sinemada kahramanın psikolojik sorunlarına bulaşmadan bu varoluş sancısını nasıl sahneleyeceksiniz? Pek çok sinema ve tiyatro yönetmeni bu sorunu psikolojik sorunlara başvurmadan ele alamamışlardır. Görebildiğimiz kadarıyla, *Umut* dolayımında Nuri Pakdil, bu sorunu nokta atışlarla aşma gayretindedir. Nokta atıştan kastımız, oyun içindeki kısa diyaloglardır. Pakdil, ortak noktası umut olan, nokta atışlarla bu varoluş sancısını dile getirmektedir.

Umut yazım tekniği itibarıyla, ses ve ışık oyunlarına çok sık başvuran bir tiyatro eseridir. Nokta atış diyalogları, diyalog bazında, bu ses ve ışık oyunlarıyla, başarılı bir şekilde sahnelenmektedir. Kadim bir felsefe sorunu olan özne nesne ayrımını dile getiren diyalog bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yurtuların toplamıyla,

insanların toplamının farklı oluşu başarılı bir sahne tekniği ile anlatılmıştır. Ancak, aynı başarıyı varoluş sancısının bir bütün olarak ele alınışında göremiyoruz. Diyaloglar arasına alınan, kötü ruhun tasallutu altındaki kentlilerden oluşan yarı koro, yarı müzikli oyun havasındaki gösteriler, bir yandan oyuna akışkanlık kazandırmakta ve izleyiciyi peş peşe yaşanacak diyalog bombardımanından korumakta; diğer yandan *Umut*'un yazılış gayesi olan varoluş sancısını izleyicinin duyumsamasını engellemektedir.

Umut'un sahne tekniği, ışık ve ses düzeni konularında kendimizi söz söyleme yetkinliğinde bulmadığımızdan, yazımızı oyunun açılış sahnesine vaki itirazımızı dillendirerek bitirelim. Oyunun açılışında bir ölü yıkama sahnesi var. Bir taraftan ölü yıkılırken, davudi bir ses tonuyla, insanı yıkamakla temizleyemezsiniz mealinde veya tam olarak bu şekilde bir söz sarf edilmektedir. Oyun metninde bulunmayan bu cümleyi, yönetmenin ilave ettiği anlaşılıyor. Bizce, bu, son derece yanlış bir ifadedir. *Umut*'a ve onun yaslandığı felsefi anlayışa taban tabana zıt bir ifadedir bu. Zira, su medeniyettir ve insan ancak suyla temizlenir. Hem bedensel hem de ruhsal temizliğin kaynağı sudur.